

ה ר ב ז א ב ו י י ט מ ן

נוסח קבלת מצוות בבתי דין לגיור

- הקדמה ■ הקשיים בנוסח קבלת המצוות
- בבתי דין לגיור ■ הצעת נוסח חלופי
- לקבלת מצוות בפני בית הדין ■ קבלת
- המצוות כתנאי מקדים לביצוע תהליך
- גיור ללא נוסח מחייב ■ ההשוואה לברית
- סיני כמקור להתחייבות לקיום המצוות
- הלימוד מגיור קטינים על טעם הצורך
- בקבלת מצוות ■ שיקולי בית הדין בגיור
- גדול ■ "חוששין לו עד שיתבאר צדקותו"
- החקירה והדרישה בבית הדין ■ סיכום

הקדמה

פעמיים מקבלים על עצמם המתגיירים עול מצוות בפני בית הדין. בפעם הראשונה - בסיום ההליך בבית הדין, לאחר שבית הדין החליט לקבל אותם לעם היהודי - עומדים המתגיירים ומקבלים על עצמם עול מצוות. בפעם השנייה הם מקבלים על עצמם מצוות בעת טבילת הגרות במקווה.

הנוסח הנהוג בבתי דין רבים הוא:

הריני מקבל על עצמי לשמור ולקיים את כל מצוות התורה ואת כל המצוות שתקנו חכמים ואת כל המנהגים הטובים הנוהגים בעם ישראל ואני מאמין בה' אחד - "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד".¹

1 נוסח זה חובר בידי הדיין הרב אברהם אלמליח זצ"ל, שהיה מחשובי חונכי דייני מערכת הגיור הממלכתית בישראל (ראה הרב ישראל רוזן ואוהב גר, התשע"א, בעמ' 29. זמין גם בקישור הבא: www.zomet.org.il/?CategoryID=281&ArticleID=650).

אין ספק שזה הוא מעמד מרגש ביותר הן למתגייר, הן לבית הדין והן לקרובים ולחברים הנוכחים בעת המעמד בבית הדין, ורבים מהמתגיירים, או מהמתגיירות, ומהנוכחים הנוספים מוחים דמעה בעת מעמד קבלת המצוות בפני בית הדין - מעמד שהוא שיאו של הליך הגיור כולו.

לאחר שהמתגייר קיבל עליו את המצוות בפני בית הדין מנחה אותו בית הדין, שמרגע זה ואילך עליו לקיים את כל המצוות. לכן, למשל, במקרה של בני זוג המתגיירים, נאסר עליהם להמשיך לגור ביחד מרגע קבלת המצוות בפני בית הדין ועד שיינשא זה לזו כדת משה וישראל, לאחר טבילת הגרות במקווה וקבלת המצוות השנייה.

במאמר זה נעמוד על מקורותיו האפשריים של הנוסח הנהוג לקבלת מצוות ועל הקשיים בו, ונציע נוסח המתאים יותר למשמעות קבלת המצוות בהליך הגיור.

הקשיים בנוסח קבלת המצוות בבתי דין לגיור

בנוסח קבלת המצוות הנהוג יש שלוש בעיות עיקריות: האחת, מכיוון שבנוסח זה יש התחייבות לקיים את כל מצוות התורה ואת כל מצוות החכמים ואת כל המנהגים הטובים שנהוגים בעם ישראל, בית הדין עלול, במקרים רבים, להכשיל את המתגיירים בכך שאם יעברו על מצוות מסוימות - הרי שבנוסף לעבירה שיעשו, הם יעברו גם על התחייבותם זו שניתנה במעמד הגרות בפני בית הדין.²

הבעיה השנייה היא, שנוסח זה עלול לאנוס את המתגיירים להצהיר הצהרה שקרית כבר במעמד הגיור עצמו בפני בית הדין, כאשר הם נדרשים להתחייב לשמור ולקיים את כל מצוות התורה וכל מצוות החכמים - דבר שרבים משומרי המצוות אינם עומדים בו וספק רב אם הגרים יכולים להתחייב לעמוד בו.

בעיה נוספת היא הכפילות שיש בהצהרת קבלת המצוות, כפילות שיוצרת אי־בהירות לגבי הרגע שבו מתחייב המתגייר בקיום המצוות: האם רגע זה הוא בעת הצהרתו בפני

2 בלי להתייחס לשאלה אם לשון זו של התחייבות לקיום מצווה היא בכלל נדר או שבועה, ובלי לדון בשאלה אם יש בגוי איסור 'בל יחל' בנדר או בשבועה, אין ספק שמעמד העומד להתגייר שונה ממעמד הגוי ואין ספק שהתחייבות זו, הניתנת במעמד הגיור בפני בית דין, יש לה משמעות רבה; היא מחייבת את המתגייר ואי־הקפדה על קיומה יוצרת זילותא הן של בית הדין והן של המעמד ושל התהליך כולו בעיני המתגייר. הרב דוד בס הפנה אותי לדברי הגר"ד סולבייצ'ק בספרו **על התשובה** (התשל"ה), בעמ' 131, שאומר שכל קבלה לעתיד שיש בוידוי ותשובה על חטא היא שבועה בשם ה' ונמצא, שכל מי שחוזר לחטאו לאחר שעשה תשובה והתוודה, הרי שבנוסף לחטא הוא גם מחלל את שבועתו. ואם כן, ייתכן שהוא הדין בגר, שגם עליו הוטל לחזק את קבלת המצוות בהתחייבות שבכל עבירה שיעבור תהיה עבירה נוספת של חילול התחייבותו.

בית הדין - וכפי שמורה לו בית הדין, שמרגע זה של קבלת מצוות עליו להקפיד באיסור ייחוד, או חיי אישות, ללא חופה וקידושין כדת משה וישראל - או רק לאחר הטבילה, שבה הוא הופך להיות יהודי, כפשטות דברי הרמב"ם והשולחן ערוך?³

הצעת נוסח חלופי לקבלת מצוות בפני בית הדין

לכאורה, החיוב הברור, שעל הגר לקבל עליו מצוות בעת הגיור, אינו מחייב שימוש בנוסח כזה ועדיף היה שהמגייר יצהיר ויאמר:

"שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" - הריני מאמין בה' אלקי ישראל ומאמין באחדותו והריני מקבל על עצמי שמרגע טבילת הגיור בפני בית הדין יחולו עלי כל המצוות - הן המצוות מהתורה הן המצוות שמדברי חכמי ישראל והן כל המנהגים הטובים של עם ישראל.

ואם מעוניינים אפשר להוסיף עוד משפט:

ובעזרת ה' אשתדל לקיים את המצוות והחובות הידועים לי, ולהמשיך וללמוד גם את שאר המצוות והחובות שאני מצווה בהם על מנת לקיימם בהתאם לנדרש מכל יהודי.

כאשר הגר אינו מקבל על עצמו התחייבות לקיים את כל מצוות התורה ומצוות החכמים, אלא הוא מצהיר שהוא מאמין בה' ושהוא מבין ומקבל על עצמו, שמרגע הגיור חלות עליו כל מצוות התורה ומצוות החכמים, אין אנו מכשילים אותו בהתחייבות שהוא לא יעמוד בה, איננו אונסים אותו להוציא מפיו דבר שקר, ואף אין כל מניעה לומר זאת

3 "גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדייטות הרי זה גר, אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר הואיל ומל וטבל יצא מכלל הגויים וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו, ואפילו חזר ועבד ע"ז הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין, ומצוה להחזיר אבידתו מאחר שטבל נעשה כישראל" (משנה תורה, איסורי ביאה, פרק יג, הלכה יז). וכן, "כיוון שטבל הרי הוא כישראל" (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רסח, סוף סעיף ב). אך עיין במאמרו של הרב ישראל רוזן "מעמדו של גר לפני השלמת תהליך הגיור" תחומין כח 283 (התשס"ח), שמצדד בכך שמרגע קבלת המצוות הראשונה על הגר לשמור מצוות ואסור לו לעבור על איסורים מדאורייתא ומדרבנן; אלא שכל דינוי האחרונים המובאים במאמרו נוגעים לגר שמל ולא טבל, דהיינו, הוא כבר החל בתהליך הגיור שכולל מילה וטבילה, אך נראה שלא מצינו מי שסובר שעוד לפני המילה חלים עליו חיובי התורה. יוצא דופן הוא המקור שמביא הרב רוזן מספר חסידים (מרגליות), סימן תרצ, שם כתוב: "גר שבא להתגייר וכבר קבל עליו כל המצוות מ"ע לעשות וכל מצות ל"ת שלא לעשות ומבקש שימולו אותו והיה אחד מאכילו נבילות וטריפות כי אמר כל זמן שלא נמול ולא טבל הרי הוא כמו נכרי א"ל חבריו זה לענין ישראל שאם נגע ביינו אסור לשתות אבל כבר קבל כל המצות עליו איך יתכן להאכילו נבילות וטריפות". ונדמה שקשה להביא ראיה ממקור זה, במיוחד שהדברים מובאים כמחלוקת שאין בה הכרעה.

פעמיים - הן בפני בית הדין ושוב סמוך לטבילה במקווה בעת חלות החיוב לשמור תורה ומצוות. וכך נראה שיש לפרש את קבלת המצוות הכפולה המוזכרת ברמב"ם⁴ - הן במהלך הדיון בבית הדין, כאשר דנים בבקשת הגיור, והן ברגע הטבילה. בראשונה מודיעין למתגייר מקצת מהמצוות כדי שיבין את משמעות הגיור וכדי לוודא שהוא מבין זאת נכונה ושהסכמתו לגיור ניתנת מתוך הבנה מלאה למשמעות זו, ושוב חוזרים ומוודאים בעת הטבילה שהוא מודע לחיובים החלים עליו והוא אינו חוזר בו ברגע הגיור עצמו.

השאלה היא, אם נוסח כזה, שאין בו התחייבות לשמירת המצוות, אלא רק הכרה והסכמה לחיוב שחל על המתגייר ברגע הגיור, מהווה קבלת מצוות מספקת, או שקבלת המצוות הנדרשת בעת הגיור משמעותה אכן התחייבות של המתגייר לקיים את כל המצוות.

קבלת המצוות כתנאי מקדים לביצוע תהליך הגיור ללא נוסח מחייב

למרות שתהליך הגיור המתואר ברמב"ם (משנה תורה, איסורי ביאה, פרקים יג-יד) כולל שלושה דברים - מילה, טבילה וקרבתן - ואינו כולל קבלת מצוות, הרי שפשטות לשונו של הרמב"ם (שם, הלכה ד) מורה, שקבלת המצוות היא תנאי הכרחי ומקדים לקבלת הגר ולביצוע תהליך הגיור:

וכן לדורות כשירצה הגוי להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן, ואם נקבה היא טבילה וקרבתן שנאמר ככם כגר, מה אתם במילה וטבילה והרצאת קרבן אף הגר לדורות במילה וטבילה והרצאת קרבן.

כלומר, כאשר הגוי מעוניין להצטרף לברית שנכרתה בין הקב"ה לעם ישראל ומקבל עליו עול תורה עליו לעבור את תהליך הגיור, הכולל מילה וטבילה וקרבתן. דהיינו, המילה, הטבילה והקרבתן הם המעשים החיצוניים הנדרשים כדי שגוי יהפוך ליהודי, אך למעשים אלו קודמים רצונו של הגוי להיכנס לברית שבין הקב"ה לעם ישראל, שאיפתו להסתופף תחת כנפי השכינה וקבלתו על עצמו עול תורה.

4 משנה תורה, איסורי ביאה, פרק יד, הלכה ב: "ומודיעין אותו עיקרי הדת... ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות... וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצות כך מודיעין אותו שחרן של מצות... אם חזר בו ולא רצה לקבל הולך לדרכו, ואם קיבל אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד..." ושוב בעת הטבילה: "ושלשה עומדין על גביו ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה".

אך מה פירוש קבלת עול תורה? האם משמעותה התחייבות של הגוי בטרם הגיור לשמור את כל מצוות התורה, או שמשמעותה היא הסכמתו לכך, שכל חיובי התורה ומצוותיה יחולו עליו ברגע הגיור? ברמב"ם ובשולחן ערוך לא מצינו נוסח מדויק, שעל המתגייר לומר בעת קבלת המצוות, וגם לא מפורש בדבריהם שיש צורך באמירה כלשהי. אמנם מלשון הרמב"ם (שם, בתחילת פרק יג) משמע יותר, שמדובר בהתחייבות לשמירת המצוות "כשירצה הגוי להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן", אך מלשוננו בפרק יד, שם הוא מתאר את תהליך הגיור עצמו, משמע יותר כאפשרות השנייה, ושם כתוב שמודיעים לגר מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות כדי להבהיר לו את משמעות גרותו ולמה הוא נכנס ובמה הוא מתחייב; ועצם נכונותו והסכמתו לאחר הבהרה זו להמשיך בתהליך ולהתגייר היא קבלת המצוות הנדרשת ממנו. דהיינו, קבלת המצוות היא הסכמת המתגייר לעבור את תהליך הגיור מתוך ידיעה, שזה מוביל לחיובו בתורה ובמצוות - חיוב שחל על כל אחד מישראל: "אם חזר בו ולא רצה לקבל הולך לדרכו, ואם קיבל אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד... ואחר כך מטבילין אותו" (משנה תורה, שם, פרק יד, הלכה ה). כלומר, אף שברור ופשוט שכל הליך הגיור הוא הצטרפות לעם היהודי המחויב בתורה ובמצוות, וממילא, ללא הסכמה והבנה, שזו היא משמעות הגיור, אין כל מקום להתחיל בהליך הגיור - זאת אומרת, אין כל מקום לקבל גוי ולגיירו אם אינו מבין ומקבל על עצמו את עיקר הגרות - ובכל זאת לא מצינו שהוא אמור להתחייב בפיו לקיים את כל המצוות, אלא רק להבין ולהסכים, שכל המצוות חלות עליו ומחייבות אותו מיד עם טבילתו והצטרפותו לעם היהודי. לכל היותר, לאחר שבית הדין מסביר לו כי משמעות הגיור והכניסה לעם היהודי היא חיוב במצוות וקבלת הגבלות רבות בתחומים שונים, עליו לומר "מקבל ומסכים אני", או "אעשה ואשמע".

ונראה שלאור זה ניתן להסביר גם את דברי הרמב"ם (שם, פרק יג, הלכה ד) - "ויקבל עליו עול תורה" - משמע, על המתגייר לקבל עליו את כל חיובי התורה ומצוותיה. ויש הבדל גדול מאוד בין אמירה שבה הגר מתחייב לשמור את כל מצוות התורה ובין אמירה שהגר מקבל על עצמו את כל מצוות התורה וחייבה. זו האחרונה משמעותה הבנה והסכמה, שכל מצוות התורה יחולו עליו ברגע הגיור, אך אין בה התחייבות שהוא אמנם ישמור ויקיים את כל המצוות בשלימותן.⁵

5 לשאלה זו יש כמובן משמעות מרחיקת לכת במקרים שבהם בית הדין מתרשם, שקיימת סכירות רבה כי המתגייר לא יקיים את כל מצוות התורה. אם נדרשת ממנו התחייבות לשמור את כל מצוות התורה ולבית הדין נראה שאין לו כוונה לעשות זאת, הרי אי-אפשר לגיירו ואולי יש מקום אף להעלות ספק לגבי תוקף גיור שהתבסס על הצהרה שקרית (ראה הרב צבי ליפשיץ "ביטול גיור כשקבלת המצוות היתה פגומה" תחומין יט 115, התשנ"ט). אך אם מה שנדרש מהמתגייר הן הבנה והסכמה, שחיובי

ההשוואה לברית סיני כמקור להתחייבות לקיום המצוות

ייתכן שהבסיס לנוסח המקובל, שעל-פיו מתחייב המתגייר לקיים את כל מצוות התורה, נעוץ בהשוואת הליך הגיור להליך שעבר עם ישראל בעת כניסתו לברית במעמד הר סיני - השוואה שעורך הרמב"ם (שם, פרק יג, הלכות א-ד). וכפי שברית מעמד הר סיני הייתה מורכבת ממילה, מטבילה ומקרבן, כך הוא הליך הגיור. וכשם שלמעמד הר סיני קדמה נכונות עם ישראל להיכנס לברית, באומרם ובהצהירם "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), כך קבלת המצוות, המקדימה את הליך הגיור, אינה אמורה להיות רק הבנה והכרה, שהגיור מחייב את המתגייר במצוות שכל עם ישראל חייב בהן, אלא עליה לכלול התחייבות של המתגייר לקיים את המצוות.⁶ תרגום אונקלוס על המילים "נעשה ונשמע" הוא "כל דמליל ה' נעביד ונקביל" כלומר, נעשה ונשמע פירושו נקבל על עצמנו את כל דברי ה' ומצוותיו ונעשה אותם.

אלא שאף כי השוואה זו יכולה להוות בסיס לדרישה מהמתגייר להתחייב לקיים את מצוות התורה, יש להדגיש שהדברים אינם מפורשים לא ברמב"ם ולא בשולחן ערוך, שבשניהם לא נזכר נוסח קבלת המצוות ואף לא מפורש שקבלת המצוות הנדרשת היא התחייבות לקיים את המצוות. להיפך, פשטות לשון הרמב"ם מורה, שקבלת המצוות

המצוות חלים עליו ברגע הגיור, הרי אין משמעות מבחינת תוקף הגיור לשאלה אם הוא יקיים את המצוות לאחר הגיור, או שיחליט שלא לקיים אותן. וכן משמע משו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן כו, שכתב: "נכרי שבא להתגייר ולקבל עליו כל המצוות חוץ מדקדוק אחד מד"ס דאין מקבלין אותו, היינו במתנה שלא לקבל ושיהי' מותר לו דבר זה מן הדין (כלומר, שהוא מבקש שאחד מהחיוכים לא יחול עליו בעת הגיור), בזה אין מקבלים אותו דאין שיוור ותנאי בגירות ואין גירות לחצאין, אבל במי שמקבל עליו כל המצוות, רק שבדעתו לעבור לתיאבון אין זה חסרון בדין קבלת המצוות. ומה"ט נראה מה שחשש הרה"ג מהר"י פאזען לגייר לפי שלא ישמור דיני ישראל כהלכה, אפ"ל דאין לחוש לזה כיון דמקבל עליו כל המצוות אף שחושב לעבור על איזה מהמצוות אח"כ לתיאבון, מ"מ אין זה מניעה לקבלת המצוות, ודוקא היכא שמתנה שלא לקבל עליו זהו חסרון בקבלת המצוות דמעכב". אמנם יש להזהר ממקרים שבהם כל קבלת המצוות היא הונאה ומרמה גמורה, שהרי האחיעזר המשיך וכתב: "אולם היכא שברור הדבר שבודאי יעבור אחרי כן על איסורי תורה חלול שבת ואכילת טריפות ואנו יודעים בבירור כוונתו שאינו מתגייר רק לפני ולבו כל עמו, הרי אומדנא דמוכח שמה שאומר שמקבל עליו המצוות לאו כלום הוא א"כ זהו חסרון בקבלת המצוות דמעכב" (וראה מה שכתב בנושא זה הרב ישראל רוזן "גר שקיבל תורה חוץ ממצווה אחת" תחומין יט 139, התשנ"ט). אמנם בשו"ת דעת כהן, סימן קנג, מסיק הרב קוק שאין מקום לפקפק בתקפות הגיור גם אם סביר להניח שקבלת המצוות הייתה מהפה ולחוץ, והביא ראייה לכך מבני ישראל במעמד הר סיני, שבאמרם נעשה ונשמע אמרו זאת רק מהפה ולחוץ: "וגם באבותינו קרא כתיב ויפתוהו בפיהם וגו', ואמרו במדרשים שהי' לבם פונה לע"ז ופסל מיכה הי' עמם, ומ"מ כיון שקבלו בפה נגמרה הגירות".

6 ויפה העיר מנחם פינקלשטיין הגיור: הלכה ומעשה (התשנ"ד), בעמ' 101-102, שכמתואר בשמות כד, ג-ז, גם במעמד הר סיני הייתה הודעת וקבלת מצוות כפולה - "כל אשר דבר ה' נעשה" לאחר הודעת המצוות בתחילה, "וכל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" בעת כריתת הברית עצמה.

היא ההסכמה להמשיך בהליך ההצטרפות לעם ישראל גם לאחר שהובהר למתגייר, כי הצטרפות זו מחייבת אותו בכל המצוות.⁷

בסיס אפשרי נוסף לנוסח המקובל בבתי הדין מצוי אולי בהשוואה בין קבלת מצוות של המתגייר ובין קבלת חברות, או נאמנות. נראה, שמשמעותה של קבלת חברות, או נאמנות, היא אכן התחייבות למילוי אחר הדרישות הנובעות מהמעמד החדש שמתקבלים אליו, וכפי שעולה מהתוספתא (דמאי ב, ב):

המקבל עליו ארבעה דברים מקבלים אותו להיות חבר: שלא יתן תרומה ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות לעם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה⁸ המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ דברי ר' מאיר וחכמים אומרים המתארח אצל עם הארץ נאמן.

עם הארץ שקבל עליו כל דברי חברות חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסה בי ר' יהודה או' אפי' דבר קטן מדקדוקי סופרים.

בתוספתא משמע, שהתנאי לקבלה למעמד של חבר היא התחייבות המצטרף להקפיד על הדברים שחברים נוהגים בהם, ולפי כך יש מקום לומר, שהקבלה הנדרשת מהמתגייר היא התחייבות לשמור ולקיים את כל מצוות התורה.

אלא שכמובן, יש הבדל גדול בין השניים. חבר מקבל על עצמו התחייבות מעבר לחובות החלות עליו כיהודי ומעבר למצוות התורה, ולכן יש צורך בהתחייבותו לשמור על כללי החברות - ולפרטם לצורך זה - בטרם יוכרז כחבר. לעומת זאת, המתגייר מתחייב בכל המצוות ברגע שהוא הופך ליהודי בין אם יתחייב על כך בפרוש ובין אם לאו, שהרי ברגע שהוא הופך להיות יהודי הוא מושבע ועומד לקיים את כל מצוות התורה. עליכן, בניגוד לקבלת חברות, שבה נדרשת התחייבות כדי לקבל תואר חבר ואולי גם כדי ליצור חלות של חיוב, ובדומה לנדר היוצר חיובים חדשים, הרי שבגיור יש רק לוודא שהמתגייר מבין, כי ברגע הגיור יחולו עליו כל החובות החלות על כל יהודי, גם ללא

7 וראה בשו"ת חמדת שלמה (יורה דעה, סימן כט, המובא באחיעזר, שם) שכתב (במסגרת דיון מעניין בשאלת חלות הגיור במקרה של גיורת שהתגיירה בידי נשים בלבד): "קבלת מצוות והודעת מצוות שני ענינים הם. קבלת מצוות היא בסתם, שקיבל עליו ליכנס בדת יהודית, דזה הוי ממילא קבלת המצוות. וזה נכלל בטבילת גירות, דכיון שטבל עצמו להיות גר ולהיכנס בדת ישראל, ממילא הוי קבלת המצוות".

8 עיין אנציקלופדיה תלמודית, כרך יב, ערך 'חבר', טור תקיב, באשר לדבר הרביעי שחסר לכאורה בדברי התוספתא.

כל התחייבות מצדו, ואם הוא מבין ומסכים לכך הרי ניתן לגיירו והחובות כולן חלות עליו ממילא, גם בלא שיתחייב לקיימן. אם כן, קבלת המצוות בגיור אינה צריכה להיות התחייבות לשמור ולקיים את המצוות, אלא די ברצון ובהסכמה להתגייר מתוך הבנה, שהגיור מחייב את המתגייר בכל המצוות.

אם בכל זאת דייני בתי הדין אינם מסתפקים בנוסח, המבטא שהמתגייר מבין כי הגיור יחייב אותו בכל מצוות התורה, והם מעדיפים נוסח של התחייבות לקיים את המצוות, הרי מוטב, מבחינת תוקף הגיור, שיסתפקו בהודעת מקצת המצוות קודם קבלת המצוות הנדרשת בבית הדין ובטבילה, ולא ידרשו מהמתגיירים ללמוד במשך חודשים ארוכים באולפני גיור כדי שיוכלו לגלות בקיאות בכל פרטי הלכות ברכות, תפילה, שבת וחגים, כשרות, טהרת המשפחה ועוד ועוד. או אז יהיה קל יותר לבקש מהמתגיירים להצהיר כי יקיימו את מה שלמדו ובעזרת ה' גם את מה שיוסיפו וילמדו להבא. כך לא תהיה בהכרח הכשלת רבים מהם באיסור הצהרת שקר, ובמיוחד אם מקצת המצוות, שהם ילמדו קודם לקבלת המצוות, תהיינה מצוות כלליות, שניתן לשער כי אותן יש בכוונתם לשמור. הירידה לפרטי הלכות, שיש סבירות כי לא יקפידו עליהן, עלולה לגרוע מכנות התחייבותם ומתוקף הגיור.

לדעת הרמב"ם (שם, פרק יד, הלכה ב) יש להודיע את הגרים מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות - ייחוד ה', איסור עבודה זרה, לקט, שכחה פאה ומעשר שני, וכן יש להודיעם עניין שכר ועונש, ובתוך כך - העונש על חילול שבת ועל אכילת איסורים. אם בתי הדין יסתפקו בהודעת מצוות אלו קודם להצהרת המתגייר על התחייבותו לשמור את המצוות יהיה קל, פשוט ונוח יותר להאמין, שהתחייבות המתגייר כנה, וממילא לא יהיה מקום לפקפק בתוקף הגיור מחמת אי-קבלת מצוות ראויה, גם אם לבסוף לא תהיה הקפדה על שמירת כל המצוות.

נחזור ונדגיש, כי אין בהצהרה זו חיוב והכרח, מפני שסביר יותר להניח כי קבלת המצוות אינה אלא ההבנה וההסכמה, שמשמעות הגיור היא שעל הגר יחולו כל המצוות שהגר היה פטור מהן בהיותו גוי.

הלימוד מגיור קטינים על טעם הצורך בקבלת מצוות

לכאורה, אם קבלת המצוות היא עיקר גדול בגיור, יש לעיין בשאלה כיצד חל גיור קטנים - גיור שנעשה ללא קבלת מצוות.

הגמרא בכתובות (יא ע"א) אומרת, שגיור קטנים נעשה על דעת בית דין, וזאת על סמך ההלכה שזכין לאדם שלא בפניו. לכאורה אין כל מקום להבין שבית הדין יקבל מצוות במקום הקטן,⁹ ואם כן, העיקר חסר מהליך הגיור. אמנם אם נקבל את המוצע לעיל, שקבלת המצוות היא הסכמה לתהליך הגיור (מתוך הבנה שהגיור כשלעצמו הוא המחייב במצוות), נראה שהצורך בדעת בית דין נובע מהעובדה, שהקטן אינו יכול להביע את רצונו בגיור ואת הסכמתו, ולכן בית הדין מביע במקום הקטן את ההסכמה הנדרשת. זאת לעומת הגדול, שעצם בואו ובקשתו להתגייר מלמדים על רצונו בגיור ועל הסכמתו לכל הכרוך בכך.

אמנם גם בגדול יש לבחון אם הרצון ואם ההסכמה הללו הובעו מתוך הבנה נכונה את מהות הגיור, את מהות עם ישראל ואת החובות והזכויות שיש בהצטרפות לעם היהודי. לשם כך מודיעין אותו מה המשמעות של היות יהודי - מצוות וחייבים בכל התחומים, קלות וחמורות, עשה ולא תעשה, בין אדם למקום ובין אדם לחברו, בתחום המעשה ובתחום האמונה, ושכר למקיימי המצוות ועונש לעוברים עליהן. רק לאחר שיביע את הסכמתו ואת רצונו להצטרף, מתוך מודעות למשמעות העמוקה והאמיתית של היהדות, ניתן יהיה לבצע את הליך הגיור. זה הוא, בעצם, עניינה של קבלת המצוות - הנכונות והרצון להצטרף לעם היהודי מתוך ידיעה, הבנה והכרה, שהצטרפות זו כוללת חיוב במצוות רבות, אשר אי-קיומן גורר עונש. ואם כן, שוב, קבלת המצוות אינה התחייבות לקיים את כל המצוות, אלא זו ההחלטה של הגר להצטרף לעם היהודי ולהסכים להליך הגיור מתוך הבנה ומודעות מלאה למשמעותה של הצטרפות זו.

לעומת זאת בקטן, ההליך המקדים והחשוב הזה אינו יכול להיעשות בידי הקטן עצמו, שחסר את שיקול הדעת ואת ההבנה הנחוצים לשם כך, ולכן הליך חשוב זה נעשה על ידי בית הדין. בית הדין הוא שצריך לשקול ולהחליט אם גיור הקטן הוא זכות, או חובה, לקטן. אם זכות היא, יש להניח שאילו היה הקטן בר־דעת לשקול את העניין ולהבין את משמעותו, הוא היה מחליט להתגייר. ואם ההתגיירות חובה היא לו, יש להניח שהוא לא היה מעוניין בגיור. אם בית הדין נוכח לדעת שהגיור הוא זכות לקטן, רשאי בית הדין לגיירו ודעת בית דין עומדת במקום קבלת המצוות, שכל עיקרה היא הנכונות, ההסכמה והבעת הרצון להתגייר לאחר הבנת המשמעות האמיתית והמלאה של הגיור ושל ההצטרפות לעם היהודי.

לפי זה, יש מקום אולי להבין את דברי הרמב"ם (שם, פרק יג, הלכה ז) - "גר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד שזכות היא לו", שלא כפשוטם. פשט הדברים הוא, שגר קטן ניתן

9 ראה פינקלשטיין, לעיל בה"ש 6, בעמ' 153, שהביא דעה כזו והדברים תמוהים.

להטבילו על דעת בית דין בכל מקרה, מפני שתמיד ובכל מצב זכות היא לו; אלא שלפי המוצע היה ניתן להבין: גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין כאשר (לדעת בית הדין) זכות היא לו.

ואם כך, "דעת בית דין" אינה רק האמצעי המאפשר לגייר קטן, אלא אמורה בה דרישה מבית הדין, בכל מקרה של גיור קטנים, לבחון ולבדוק היטב אם אמנם במקרה הנדון זכות היא לקטן. ורק לאחר שבית הדין קיבל החלטה לאור הנסיבות, שגיור הקטן העומד לפניהם אכן זכות היא לו, רק אז יוכל לגיירו במילה ובטבילה.¹⁰

אמנם בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ז) משמע, וכן משמע כבר בגמרא (שם), שהגיור נחשב תמיד זכות לקטן ולכן יכול בית הדין לגיירו גם בלי לבדוק את הנסיבות הספציפיות, אלא שהאחרונים נחלקו בשאלה אם גם בימינו נחשב הגיור תמיד זכות לקטן.¹¹ ואמנם כבר בגמרא מצינו, שייתכן כי הגיור איננו זכות לקטן. הראיה לכך היא, שגר שנתגייר על דעת בית דין רשאי, בבגרותו, למחות כנגד הגיור שנעשה לו בקטנותו וכך לבטל את הגיור למפרע. מכאן, שאף כי בית הדין סבר שזכות היא לו, הרי מחאתו של הקטן שהגדיל מגלה שלא הייתה זו זכות לו וממילא הגיור אינו גיור, כי חסרה הסכמת המתגייר.¹²

10 זו המשמעות העמוקה להלכה, שהגיור צריך להיות על דעת בית דין, וכך נפתרת הבעיה שהתלבטו בה הראשונים, כיצד יש שליחות לקטן וללא יהודי. כאן אין זו שליחות, אלא מילוי מקומו של הקטן בהחלטה ובהערכה אם הגיור הוא זכות ואם הגר הזה מעוניין להתגייר. ואולי זו גם המשמעות של דברי רש"י בכתובות (יא ע"א, ד"ה על דעת), שבית הדין נעשין לו כאב, וכך גם במאירי (שם, ד"ה גוי), שכתב על גיור קטן על דעת בית דין: "מגיירים אותו על דעתם, כאלו הם אבותיו של זה, שיהא ענינו מסור להם, כדרך שענין הבן מסור לאב להכניסו לברית ולקדשו בקדושת אמונה".

11 ראה: הרב ישראל רוזן "גיור קטנים המאומצים במשפחה חילונית" תחומין כ 245 (התש"ס) ובספרו ואוהב גר, לעיל בה"ש 1, בעמ' 156; הרב אברהם סתיו "גיור קטנים שהוריהם נשואים בגיותם" תחומין לד 226 (התשע"ד) (זמין בקישור הבא: tinyurl.com/kzodj3l). בדבריהם הביאו חבל של אחרונים שעסקו בנושא - הבית יצחק, האחיעזר, השרידי אש, המנחת יצחק, האגרות משה, הרא"ה קוק, ועוד.

12 בתעודות הגיור של קטנים ושל עוברים מקפידים לכתוב, שהגיור נעשה על דעת בית דין, אלא שלאור האמור עולה כי דעת בית הדין נחוצה רק כאשר הקטן אינו מתגייר ביחד עם הוריו, וכן מדויק בלשון השולחן ערוך (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ז): "עובד כוכבים קטן, אם יש לו אב יכול (האב) לגייר אותו. ואם אין לו אב, ובא להתגייר או אמו מביאתו להתגייר, בית דין מגיירין אותו, שזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו". אם כך, יש מקום לומר שהאפשרות למחות ישנה רק כאשר נתגייר על דעת בית דין, אך אם בא עם אביו ואמו - ונראה ברור שזכות היא לו להתגייר עם אביו ואמו ולכן לא בעיני דעת בית דין - סביר להניח שלא יוכל למחות מכיוון שאף שבמחאתו יגלה כי אין זו זכות לו, הרי שבטלה דעתו. ואמנם כך היא שיטת החתם סופר (שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן רנג). אלא שרוב הראשונים סבורים, שקטן יכול למחות גם כאשר נתגייר עם אביו, וכן נפסק בשולחן ערוך (שם). ועיין פינקלשטיין, לעיל בה"ש 6, עמ' 150, בהערה 352, אשר הביא את דעת הרמב"ן, שקטן יכול למחות רק כשאביו הביאו להתגייר, אבל אם גייר על דעת בית דין אין הוא יכול למחות. ויש שסברו כי דין זה כלל אינו להלכה ואין הקטן יכול למחות בשום מקרה. עיי"ש.

לכן נראה, שבכל מקרה של גיור על דעת בית דין, מוטל על בית הדין לדון, לשקול ולהכריע בכובד ראש אם אכן זכות היא לקטן שיהפוך להיות יהודי, אם לאו, מפני שחובה גדולה תהיה לו אם יתחייב במצוות ובחייבים, אשר סביר מאוד שלא יקיים אותם.¹³

שיקולי בית הדין בגיור גדול

גם אם נקבל, שקבלת המצוות הנדרשת בעת הגיור אינה התחייבות לקיום המצוות, אלא הסכמה של המתגייר להמשיך בהליך הגיור מתוך מודעות לחיובים שהדבר יטיל עליו, הרי השאלה אם המתגייר יקיים את המצוות אם לאו, אמורה להטריד את בית הדין, מכיוון שאם הגר לא יקיים את המצוות, הרי בית הדין מכשיל אותו בכך שהוא גורם לו להתחייב במצוות שלא יקיימן. גם אם אין בזה איסור מפורש מטעם "לפני עיוור לא תתן מכשול"¹⁴ הרי בית הדין, במקום להיטיב עם המתגייר, הוא מרע לו, ובמקום לחזק את עם ישראל בתוספת יהודי כשר, הוא עלול להחליש את העם כיוון שהוא מכניס אליו גר שאינו שומר מצוות, ובזאת נגרמת פגיעה בעם ישראל כולו. מנגד, כמובן, עומד שיקול כבד משקל של מניעת חשש לנישואי תערובת ופגיעה חמורה בעם ישראל במקרה של גוי או של גויה החיים בארץ, או במקרה של גוי החי עם בת זוג יהודייה או של גויה החיה עם בן זוג יהודי.

בכל אופן נראה, שבאשר לגדול, בית הדין פטור מלשקול את השיקולים הללו ומחובתו רק להבהיר למתגייר הבהר היטב את המשמעות של הגיור, וכדברי הרמב"ם (שם, פרק יד, הלכה ב):

13 על השיקולים שצריכים להנחות את בית הדין ועל הדעות השונות בסוגיה זו ראה במאמריהם של הרב ישראל רוזן ושל הרב אברהם סתיו, שהוזכרו לעיל בה"ש 11.

14 כדעת הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן לה, אות ג) שכתב בעניין זה דברים נחרצים: "בהך ענינא דלפני עור, הנני רושם את אשר אמרתי מכבר להיושבים על מדין, בנוגע לחלק גדול מהגירות שנעשה לצערנו הגדול בזמננו, דאף אם היינו אומרים דברים שבלב אינם דברים וכיון שבפיהם הם מקבלים עליהם עול מצוות אין מתחשבים עם מחשבת פיגול שבלבם ונעשה על כורחו גר גמור, מ"מ לאותו סוג גרים אשר קבלתם עול מצוות קרובה להיחשב כדברים שבלבם ובלב כל אדם, שלבם כל עמם, והננו כמעט בטוחים שאינם חושבים כלל לקיים ולשמור מצוות ד', בכגון דא נלענ"ד שכל המסייעים לגירות כזו, אף אם הם טועים לחשוב שהם גרים גמורים, אפי"ה גם לשיטתם המגיירים אותם עוברים בלאו של לפני עור" וגו' (וראה גם שו"ת דעת כהן, סימן קנד, ושו"ת שרידי אש, חלק ב, סימן סא). אך יעויין במנחת שלמה (שם, אות א), שהגרש"ז אויערבך מחדש כי אין לחשוש לאיסור לפני עיוור כאשר כל מגמת הפעולה היא להציל ממכשול. לכן, אם מגמת בית הדין בגיור היא למנוע איסור ומכשול של נישואי תערובת, ייתכן שאין במעשה הגיור משום "לפני עיוור" גם אם הגר לא יקיים מצוות שהתחייב בהן בעת הגיור.

הוי יודע שעד שלא באת לדת זו אם אכלת חלב אי אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אי אתה ענוש סקילה, ועכשיו אחר שתגיייר אם אכלת חלב אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אתה ענוש סקילה.

ואף-על-פי שהרמב"ם מדגיש "ואין מרבין עליו, ואין מדקדיקין עליו, שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה", ראוי להדגיש ולחזק את הדברים ולהבהיר למתגייר, שבית הדין מעוניין להיטיב איתו, ושאלו ישמור הגר את מצוות התורה הרי ייטב לו ויהיה בכך חיזוק לעם ישראל כולו, ואם חס וחלילה הוא לא ישמור את המצוות, הרי נמצא שבית הדין מרע עימו ומזיק לו ופוגע בעם ישראל כולו, ובמקום שהגיוור יקרב אותו לקב"ה הוא ירחיק אותו ממנו.

ובלשון הרמב"ם (שם, הלכה ג):

ומודיעין אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העולם הבא, ושאלו שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודען. ואומרים לו הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל.

נראה שבית הדין אינו אמור להיות בוחן כליות ולב ולהכריע אם המתגייר ישמור מצוות וילך בדרך התורה. תפקיד בית הדין הוא להבהיר למתגייר הבהר היטב את הנקודות הללו, כאשר האחריות מוטלת בסופו של דבר על כתפי המתגייר. אם המתגייר יגמור בדעתו שהוא מעוניין ורוצה להמשיך בהליך הגיוור, יש לגיירו וכך יחולו עליו ממילא כל חיובי התורה, והגיוור יהיה תקף גם אם לא יקפיד על שמירת המצוות שהתחייב בהן, וכדברי הרמב"ם (שם, פרק יג, הלכה יז):

גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצוות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות הרי זה גר, אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר הואיל ומל וטבל יצא מכלל הגויים וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו,¹⁵ ואפילו חזר ועבד עבודה זרה הרי הוא כישאל מומר שקידושיו קידושין, ומצוה להחזיר אבידתו מאחר שטבל נעשה כישאל, ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואף על פי שנגלה סודן.

"חוששין לו עד שיתבאר צדקותו"

כאן המקום להדגיש, שהאפשרות לביטול גיוור מוזכרת אך ורק במי שגויר בקטנותו ומוחה בבגרותו - מחאה זו עוקרת את הגרות למפרע. כפי שעולה מדברי הרמב"ם (שם),

15 בפרק הבא ננסה להסביר מה משמעותו של חשש זה.

אין מקום לבטל גיור במקרים אחרים, אף אם הגר הערים על בית הדין ואף אם שיקר לבית הדין: סוף סוף, משהביע את רצונו להתגייר לאחר שהבין את משמעות הגיור ומל וטבל, הרי נעשה יהודי ושוב אינו יכול להפוך להיות גוי, ואין כל מקום להתיר לו לחלל שבת, או לשאת אישה לא־יהודייה ולהתיר את אשתו היהודייה ללא גט.¹⁶ האפשרות היחידה לבטל גיור ולעוקרו למפרע, מלבד מחאת קטן שגויר על דעת בית דין, קיימת אם התברר שתהליך הגיור לא נעשה כנדרש, כלומר, לא הייתה טבילה, או לא הייתה טבילה בפני בית דין וכדומה.¹⁷ יש לציין, שהרמב"ם (שם) מדגיש, כי אפילו במקרה שלא הודיעו את המצוות - וזה עיקר יסודי בגרות - הגרות תקפה וגם אם חוזר המתגייר לעבוד עבודה זרה הרי הוא כישראל מומר, שקידושו קידושין.¹⁸

ומה שכתב הרמב"ם לגבי גר שלא בדקו אחריו, ש"חוששין לו עד שיתבאר צדקותו", נראה שאין הכוונה להיותו במעמד של ספק גר עד שתתברר צדקתו (וכפי שיש שפרשו

16 הרב דוד בס במאמרו "תוקפו של גיור בדיעבד אם הגר אינו שומר את כל המצוות" תחומין כג 186 (התשס"ג), סבור אמנם שאין מקום לבטל גיור שנעשה כדין, אך מסכים שיש מצבים קיצוניים, המאפשרים לבטל גיור בעקבות רמאות. למשל, המתגייר הציג מצג שווא, שהוא כאילו אורח ישראלי, או כאילו כבר נקבע בבית דין אחר שיש לגיירו, או שהוא מסתיר את עברו הפלילי, או שהוא מתחזה לאחר. הוא הרחיב על כך את הדיבור בפסק דין מפורט ומרשים, שכתב בשבתו כדין בבית הדין המיוחד לגיור בירושלים, בתיק (בית דין מיוחד לגיור, ירושלים והמרכז) 309938561 אדגו מלקם דוד (קסה) נ' שר הפנים (כ"ט סיון התשס"ה, 6.7.2005, לא פורסם). שם הוא הסכים לביטול גיור מחמת הטעיית בית הדין. איני בטוח שאפילו במקרים כאלו ניתן להקל ולבטל את הגיור. ברגע שאדם קיבל על עצמו להיות יהודי ומל וטבל לשם כך בפני שלושה, הוא הפך להיות יהודי וכל המצוות חלות עליו, כי עצם הטבילה בפני שלושה לצורך גיור היא שהופכת אותו ליהודי ולא החלטת בית הדין, שאולי ניתנה בטעות, היא שהופכת אותו ליהודי (ראה גם הרב אשר וייס "בעניני גירות" קונטרס שבועי, פרשת נשא, שנה ו, קובץ ל, התשס"ח, הדין בעניני גרות ובשאלה אם בית הדין מגיירים, או הגר מתגייר בפני בית הדין). אמנם מבחינה פורמאלית, אם המדינה - שהסמיכה את בתי הדין לגיור לגייר אזרחים מסוימים - מתנגדת לגיור בעלי עבר פלילי, או אנשים שאינם אזרחי ישראל, היא יכולה שלא לקבל את גיורם של אלו שהערימו על בית הדין ולהימנע מלתת להם זכויות של יהודים, וכפי שהיא נוהגת לגבי בתי דין פרטיים, שאין היא מכירה בגיוריהם הגם שהמתגיירים על ידם הופכים ליהודים מבחינה הלכתית.

17 ייתכן שבכלל זה נכנס המקרה שבו הסכים גם הרב בס לביטול הגיור, כי שם ביטל בית הדין את הסכמתו לגיור לפני הטבילה. כיוון שכך, אף שהייתה טבילה בפני שלושה לשם גרות, השלושה הללו לא היו שליחי בית דין, שהרי זה ביטל את שליחותם קודם לטבילה וממילא ייתכן שהטבילה לא הייתה בפני בית דין. ואף שאין צורך בשלושה דיינים, הרי במקרה הנדון הם ראו עצמם רק כשליחי בית הדין, שדן והחליט לגבי הגיור: הם עצמם לא הכירו את המתגייר ולא החליטו לקבלו על דעתם, וכיוון שבטלה השליחות, הרי הטבילה הייתה שלא בפני בית דין.

18 פינקלשטיין, לעיל בה"ש 6, חלק שני, פרק שני, עורך הבחנה, בעקבות חלק מהאחרונים, בין הודעת מצוות לקבלת מצוות. לדעתו, אף שמהרמב"ם ומראשונים נוספים נראה שאין הודעת המצוות מעכבת, אין דברים אלו אמורים אלא ביחס להודעת המצוות, אך קבלת המצוות מעכבת, ושלא כפי שהבינו חלק מהאחרונים בדבריהם שגם קבלת מצוות איננה מעכבת. אם נקבל את ההסבר, שקבלת המצוות משמעותה הסכמה להליך הגיור לאחר הבנת משמעותו והחובות שהוא מטיל על המתגייר, הרי שבלי הודעת המצוות קשה לדבר על קבלת המצוות כהסכמה לגיור לאחר הבנת משמעותו העמוקה של התהליך.

בדעת הרמב"ם¹⁹, אלא כוונת הרמב"ם היא, שהוא ספק גר צדק. כך עולה מדברי הרמב"ם (שם, הלכה טו) בעניין המתגיירים שלא לשם שמיים, כגון בימי דוד ושלמה, שבית הדין לא קיבלם והם התגיירו עלידי שלושה הדיוטות. אמנם הם גרים ויהודים לכל דבר, אך אין הם גרי צדק:

לפיכך לא קבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה, בימי דוד שמא מן הפחד חזרו, ובימי שלמה שמא בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו, שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגירי הצדק, ואעפ"כ היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות, והיו ב"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מכ"מ ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתם.

אין ספק, שגם כאשר מתברר שאותם גרים חזרו לעבוד עבודה זרה אין אפשרות לבטל את גיורם והם יהודים, שהרי הרמב"ם (שם, הלכה יז, שצוטטה בסוף הפרק הקודם) מעיד על נשי שלמה ועל נשי שמשון, אשר אף כי נתגלה סודן, שחזרו לעבוד עבודה זרה, לא בטל גיורן; אשר על-כן קיימו שלמה ושמשון את נשיותיהם הללו ולא גרשו אותן גם אחרי שנגלתה תרמיתן וסופן הוכיח על תחילתן. הרמב"ם (שם, הלכה טז) מדגיש, שאמנם הכתוב חשבן כאילו הן גויות, אך זאת משום שגירון נעשה שלא על דעת בית דין, אלא בפני הדיוטות, אולם לאמתו של דבר, הגיור חל והן יהודיות:

ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן, וכן שמשון גייר ונשא, והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר, ולא על פי ב"ד גיירם חשבן הכתוב כאילו הן גויות ובאיסורן עומדין, ועוד שהוכיח סופן על תחלתן שהן עובדות ע"ז שלהן ובנו להן במות והעלה עליו הכתוב כאילו הוא בנאן שנאמר אז יבנה שלמה במה.

הנה כ"כ, לדעת הרמב"ם המתגיירים שלא לשם שמים וחוזרים לסורם, נחשבים כיהודים לאחר שנתגיירו אם כי אינם נחשבים כגרי צדק.

בדרך כלל, הביטוי 'גר צדק' עומד בניגוד ל'גר תושב', דהיינו גוי המקבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה ומותר להושיבו בארץ, אלא שהרמב"ם מדגיש במיוחד, שהמתגייר ממניעים זרים אינו נחשב גר צדק, מפני שמגמתו אינה התקרבות לקב"ה וסביר להניח שהוא לא יקיים את מצוות התורה: עליו נאמר "חוששין לו עד שתתברר צדקותו", כלומר, כל עוד לא הוכחה צדקותו רואים אותו כגר וכיהודי, אך לא כגר צדק. רק אחרי שיתברר כי הוא נוהג כיהודי שומר מצוות, הוא ייחשב כגר צדק (וכנראה, גם אם הסיבה לגיור לא הייתה לשם שמיים), אך אם הוא חוזר לסורו שוב לא ניתן לראותו כגר צדק

19 ראה למשל שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ג, סימן קו.

אלא כיהודי מומר. כנראה, שהנפקא מינה מהיותו גר צדק, או גר סתם, הוא ביחס שיש להתייחס אליו, וייתכן שכל המצוות המיוחדות, הנוהגות כלפי גרים, אמורות בגרי הצדק ולא באלו שגיוסם אינו מורה על התקרבות לקב"ה. לגבי אלו האחרונים אין חובת היחס המיוחד שעליו נצטוונו ביחס לגרי הצדק.²⁰

החקירה והדרישה בבית הדין

אף שמוטל על בית הדין לחקור אחר מניעי הגיור, יש לשים לב, שבתיאור הליך הגיור ברמב"ם (שם, פרק יד, הלכה א) איננו מוצאים שיש להעמיד את המתגיירים במבחנים ובבחינות, כפי שנהוג כיום בבתי דין רבים. כל שצריך בית הדין לעשות הוא לבדוק את המניע לגיור. אם המניע לגיור הוא הרצון לחסות תחת כנפי השכינה ולהתקרב לקב"ה ולקיים את מצוותיו כיהודי כשר, יש להודיע לו בקצרה ובתמציתיות את משמעות הדברים ואת היקפם, ואם הוא מסכים לזאת ומקבל על עצמו את המוטל עליו מחמת הגרות, יש לבצע מיד את הליך הגיור. אלו דברי הרמב"ם (שם):

כיצד מקבלין גרי הצדק כשיבוא אחד להתגייר מן העכו"ם ויבדקו אחריו ולא ימצאו עילה, אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים ודחופים ומסוחפין ומטורפין ויסורין באין עליהן, אם אמר אני יודע ואיני כדאי מקבלין אותו מיד.

אם המניע לגיור כשר, יש לקבל את המתגייר לאחר שמודיעין לו את עיקרי הדת ומקצת מצוות. ודוק, מכאן ואילך בהמשך הפרק משתמש הרמב"ם רק בביטוי "ומודיעין אותו" ולא חוקרים ולא שואלים ולא בודקים:

ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם... ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות..., ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופיאה ומעשר שני, ומודיעין אותו עונשן של מצוות... וכשם שמודיעין אותו עונשן של

20 ובאופן דומה כתב כבר הרב אברהם אבידן "בענין גירות" תורה שבעל פה לב עז (התשנ"א), לחלק בין גר צדק ובין גר בדיעבד, אם כי לדעתו, הנפקא מינה תהיה שגר אשר אינו מוגדר לדעת הרמב"ם כגר צדק אינו יכול להתחתן עם יהודייה לכתחילה ורק בדיעבד אם נשא אינו צריך להוציאה, אשר על-כן קיימו שלמה ושמשון את נשותיהן. ונראה שקדם ופירש את הדברים באופן דומה גם הרב עמרם בלום, תלמיד החתם סופר, בספרו בית שערים (יורה דעה, סימן שסב, סוף סעיף ד). וראה שו"ת דעת כהן, סימן קנג, אשר פירש שחוששין לנאמנותם כישראל אך גיורם גיור ולגביו אין ספק. וכן נראה שהבין ברמב"ם גם הגר"ש ישראל, שכתב (חוות בנימין, חלק ב, סימן סז, אות יא): "כיון שעיקר גירות הוא קבלתם לכלל ישראל ע"י שלשה מישראל, שתורת בי"ד הדיוטות עליהם, הרי הם גרים, אלא שאין לראותם כגרי צדק". עיי"ש.

מצות כך מודיעין אותו שכן של מצות, ומודיעין אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העולם הבא...

אם חזר בו ולא רצה לקבל הולך לדרכו, ואם קיבל אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד... ואחר כך מטבילין אותו. ושלושה עומדין על גביו ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה... ואם היתה אשה... הדיינין מבחוץ ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות...

ואם כן, בית הדין אינו חוקר ובוחר את המתגייר, אלא מבהיר לו את משמעות הגיור ואת יסודות האמונה וההלכה היהודית, כדי שיבין היטב את משמעות הצעד שהוא עומד לעשות וכדי שהסכמתו לגיור תהיה מתוך הבנת המחויבות שצעד זה דורש ממנו.²¹

אמנם יש מקום לשאלות, במיוחד בימינו, כשבמקרים רבים המניע לגיור אינו הרצון לחסות תחת כנפי השכינה ולהתקרב לקב"ה, אך זאת אם מגמת השאלות לברר את רצינות כוונתו של המתגייר ולעמוד על הסיבות המניעות אותו להתגייר, ושוב, כדי לוודא שהוא מבין בדיוק את משמעות הגיור ואת המוטל עליו בשל כך, וכן כששאלות בית הדין נועדו להעריך אם הוא מוכן להליך הגיור. מאחר שהשאלות הן רק אמצעי לרדת לסוף דעתו של המתגייר ולהבין את מידת מוכנותו לגיור, הרי שאם אינו יודע דבר-מה אין כל בעיה להודיעו וללמד אותו במעמד הדיון בבית הדין. אידיעתו את התשובות אינה מעלה ואינה מורידה מבחינת מוכנותו לגיור, ומידת הידע שלו אינה צריכה להיות שיקול משמעותי בהחלטת בית הדין לגיירו או לדחותו.

21 וכך גם מדויקים דברי הרמב"ם (שם, פרק יג, הלכה יד): "אל יעלה על דעתך שמשמון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיד ה' נשאו נשים נכריות בגיותן, אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצוה הנכונה כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול או בשביל שררה שיוזכה לה או מפני הפחד בא להיכנס לדת, ואם איש הוא בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל, אם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרשו, אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן שנאמר ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה". דהיינו, המתגיירים לא פרשו מההליך והם נכונים להתגייר מתוך מודעות למשמעות הגיור כפי שהוסבר להם.

סיכום

1. ראוי לשנות את נוסח קבלת המצוות של המתגייר, מהתחייבות לקיים ולשמור את כל מצוות התורה להסכמה להליך הגיור, שהוא המחייב לקיים ולשמור את כל מצוות התורה.²²
2. אם מעדיפים את נוסח ההתחייבות לשמירת מצוות, הרי שכדי לחזק את תוקף הגיור ולמנוע פקפוקים באשר לחלותו, עדיף לגייר בשלב מוקדם מהנהוג היום, כלומר, בשלב שבו המתגייר מודע רק למדגם מייצג של המצוות (מקצת מצוות) וליסודות האמונה. יש לשער שבשלב זה, ההתחייבות לקיים את המצוות התחייבות אמת היא. ראוי לתקן את הנוסח כך, שההתחייבות היא להשתדל לקיים את המצוות ואת החיובים הידועים למתגייר, ולהוסיף וללמוד את שאר המצוות והחיובים שהוא מצווה בהם על-מנת לקיימם כנדרש מכל יהודי.
3. בגיור קטנים, שהוריהם הלא-יהודים אינם מתגיירים, על בית הדין לדון ולהעריך קודם לגיור אם אמנם הגיור הוא זכות לקטן.
4. גם בגיור גדולים על בית הדין לשקול אם הגיור ייטיב עם המתגייר ויחזק את עם ישראל, או חס וחלילה להיפך. על בית הדין להבהיר למתגייר, שאם הוא ישמור מצוות, הוא ייטיב את מצבו ויחזק את עם ישראל ואם לא ישמור מצוות, הוא ירע את מצבו ויפגע בעם ישראל.
5. על בית הדין לשקול בטרם החלטתו לגייר, אם אין במעשה הגיור משום איסור "לפני עיוור", מפני שהוא מחייב את המתגייר במצוות שהלָה לא יקיים אותן. אם מגמת בית הדין בגיור היא למנוע איסור נישואי תערובת, הרי בכך בית הדין מנסה למנוע מכשול וממילא אין במעשה הגיור משום "לפני עיוור", גם אם הגר לא יקיים מצוות שבהן התחייב בעת הגיור.

22 הרב יעקב אריאל "תוקפו של 'גיור' רפורמי" תחומין יז 177 (התשנ"ז), ציין מקור מעניין במיוחד לשיטה זו מהשיטה מקובצת (נדרים יז ע"א, ד"ה וכשתשאל), שכתב: "מחוקי הנזירות הוא שמיד שמקבל אדם על עצמו להיות נזיר נאסר בדברים הללו. דומה למי שנתגייר, שמיד נאסר בכל איסורי תורה מבלי שיאסרם עליו, אלא מחוקי הדין, שכל מי שהוא מישראל נאסר באיסורי תורה ומצווה במצוותיה". והרב אבידן, לעיל בה"ש 20, מסיק אף הוא, שקבלת מצוות משמעותה קבלת המחייב את המצוות ולא התחייבות והבטחה לשמור ולקיים את המצוות. אחת מהוכחותיו היא מעבד כנעני, שאינו צריך לקבל עליו מצוות בעת השחרור, לאחר שבכניסתו לעבדות התחייב לשמירת מצוות כאישה בלבד. עיי"ש גם בשאר הוכחותיו.

6. האפשרות היחידה לבטל גיור שנעשה כדין היא מחאת קטן בגדלותו. גם במקרה שמתברר כי המתגייר הונה את בית הדין והציג בפניו מצג שאיננו אמת ובית הדין טעה בהחלטתו לגייר, הגיור הוא בלתי־הפיך ואין מקום להקל בכך.²³ במקרה כזה, אף־על־פי שהמתגייר הוא יהודי, אין הוא בכלל גרי הצדק שלגביהם נצטוונו מצוות יתירות.

7. בטרם ההחלטה לגייר, על בית הדין לבחון שהמתגייר מודע היטב למשמעות הגיור ולוודא שהוא יודע לקראת מה הוא הולך ושהוא מוכן לזה. לשם כך יש מקום לשאול אותו שאלות, אך המתגייר אינו אמור לעבור מבחן ידע. ידיעות מרשימות בהלכה היהודית אינן אמת־מידה לקבלת הגר וידיעות מועטות אינן אמת־מידה לדחייתו. בית הדין אמור להבהיר למתגייר את משמעות הגיור ולהתרשם מרצינות כוונתו וממידת מוכנותו לגיור, ולא להעמידו בבחינת ידע ביהדות ובהלכה.

23 יש לציין שרבים חולקים על קביעה זו, ראה למשל: הרב יעוזר אריאל "ביטול גירות למפרע" תחומין כ 261 (התש"ס); הרב ישראל רוזן, בנספח למאמרו של הרב בס, לעיל בה"ש 16. לעומת זאת עיין במאמרו של הרב בס, שם, שהביא את הדעות שאין אפשרות לבטל גיור מחמת שקבלת המצוות הייתה פגומה, וכן במאמרו של הרב יעקב אפשטיין "לא ניתן לבטל גיור שנעשה כדין" תחומין לב 332 (התשע"ב). הדבר תלוי בין השאר בהבנת מהות קבלת המצוות (ראה לעיל בה"ש 5).